
Ιατρική Δεοντολογία και Βιοηθική

---

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Κέντρο Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης (Κ.Ε.ΔΙ.ΒΙ.Μ.) του **Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.)** σας καλωσορίζει στο Πρόγραμμα Συμπληρωματικής εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης και συγκεκριμένα στο πρόγραμμα επαγγελματικής επιμόρφωσης και κατάρτισης με τίτλο **«Ιατρική Δεοντολογία και Βιοηθική»**.

Η ανάγκη συνεχούς επιμόρφωσης και πιστοποίησης επαγγελματικών δεξιοτήτων οδήγησε το **Πρόγραμμα Συμπληρωματικής εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης (E-Learning)** του Ε.Κ.Π.Α. στο σχεδιασμό των πρωτοποριακών αυτών Προγραμμάτων Επαγγελματικής Επιμόρφωσης και Κατάρτισης, με γνώμονα τη **διασύνδεση της θεωρητικής με την πρακτική γνώση**, αναπτύσσοντας κυρίως, την εφαρμοσμένη διάσταση των επιστημών στα αντίστοιχα επαγγελματικά πεδία.

Στη συνέχεια, σας παρουσιάζουμε αναλυτικά το πρόγραμμα σπουδών για το πρόγραμμα επαγγελματικής επιμόρφωσης και κατάρτισης: **«Ιατρική Δεοντολογία και Βιοηθική»**, τις προϋποθέσεις συμμετοχής σας σε αυτό, καθώς και όλες τις λεπτομέρειες που πιστεύουμε ότι είναι χρήσιμες, για να έχετε μια ολοκληρωμένη εικόνα του προγράμματος.

2. ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες, οι ραγδαίες πρόοδοι των βιολογικών επιστημών και οι τεχνολογικές εφαρμογές τους έχουν αναδείξει τη σημασία των ηθικών, κοινωνικών και νομικών σχετικών προβλημάτων και την ανάγκη διεπιστημονικής αντιμετώπισής τους. Η Βιοηθική αποτελεί το πεδίο συνάντησης και διαλόγου μεταξύ διαφορετικών επιστημονικών προσεγγίσεων αυτών των προβλημάτων και η ανάπτυξή της –από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970- αποδεικνύει το έντονο ενδιαφέρον για ό,τι έχει ονομασθεί «υπεύθυνη επιστήμη» (responsible science).

Ειδικά οι εφαρμογές της τεχνολογίας στην Ιατρική έχουν οδηγήσει σε μια ριζική ανανέωση με νέα θεματολογία της Ιατρικής Δεοντολογίας και, κατ' επέκταση, του Ιατρικού Δικαίου. Με βάση το νέο πρότυπο της αυτονομίας του ασθενούς και μεταφέροντας τις σύγχρονες επεξεργασίες της Βιοηθικής, τόσο η δεοντολογία όσο και το δίκαιο επιχειρούν σήμερα να ρυθμίσουν τομείς όπως οι μεταμοσχεύσεις, η τεχνητή παράταση της ζωής, η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, η «βελτίωση» του οργανισμού, η χρήση γενετικών δεδομένων στην υγεία, η προκλινική και η κλινική έρευνα κ.λπ. Πρόκειται για περιοχές όπου η ιατρική πράξη πρέπει να αναμετρηθεί με ιδιαίτερα λεπτές σταθμίσεις αξιών, καθώς οι δυνατότητες που της παρέχει η τεχνολογία είναι εξαιρετικές. Αντίστοιχα, αυτό οδηγεί σε μια πολύ περισσότερο

επεξεργασμένη αντίληψη της ευθύνης του ιατρού (αλλά και των επαγγελματιών υγείας), δηλαδή στον εντοπισμό των πρακτικών συνεπειών της ρύθμισης.

Το πρόγραμμα αυτό παρουσιάζει τις βασικές κατευθύνσεις της σύγχρονης Ιατρικής Δεοντολογίας, ως κλάδου της Βιοηθικής, επικεντρώνοντας στα κανονιστικά ζητήματα που συναντά κανείς σε ένα ευρύ φάσμα ιατρικών πράξεων. Στο πλαίσιο αυτής της παρουσίασης, γίνεται αναφορά και στο ισχύον δίκαιο –ώστε να είναι σαφείς οι επιλογές της ειδικής νομοθεσίας μας- χωρίς όμως να περιορίζεται ο ηθικός προβληματισμός και η συζήτηση εναλλακτικών επιλογών.

Στη δομή του προγράμματος, προηγείται ένα μάθημα βασικών εννοιών, στο οποίο αναλύονται ζητήματα που αφορούν συμβατικές και ειδικές ιατρικές πράξεις. Ακολουθούν δύο χωριστά μαθήματα για τη βιοιατρική έρευνα (προκλινική και κλινική) και για την ανθρώπινη αναπαραγωγή, όπου τα ζητήματα Βιοηθικής –λόγω της συνθετότητάς τους- συγκεντρώνουν ιδιαίτερη προσοχή στον διεθνή προβληματισμό και, κυρίως, προετοιμάζουν τη μελλοντική εξέλιξη της Ιατρικής Δεοντολογίας

Το πρόγραμμα αναφέρεται σε Γιατρούς όλων των ειδικοτήτων, Νοσηλευτές / Μαιείς, Φαρμακοποιούς, Βιολόγους, Διοικητικά στελέχη /υπαλλήλους νοσοκομείων, διαγνωστικών κέντρων, άλλων μονάδων υγείας, φαρμακοβιομηχανιών, Δικηγόρους, δικαστές. Ασφαλώς βέβαια, έχει ενδιαφέρον και για απόφοιτους άλλων ειδικοτήτων όπως: Φιλοσοφικής, Κοινωνικών επιστημών, Παιδαγωγικών σπουδών και Παραϊατρικών επαγγελματιών.

3. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΠΟΥ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΔΕΚΤΟΙ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ΤΡΟΠΟΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

Αίτηση συμμετοχής μπορούν να υποβάλλουν:

- ▶ απόφοιτοι Πανεπιστημίου/ΤΕΙ της ημεδαπής και της αλλοδαπής
- ▶ απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με συναφή στο αντικείμενο εργασιακή εμπειρία

Η αίτηση συμμετοχής υποβάλλεται ηλεκτρονικά, μέσω της ιστοσελίδας:

<https://elearningekpa.gr/>

4. ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑ

Τα προαπαιτούμενα για την παρακολούθηση του Προγράμματος από τους εκπαιδευόμενους είναι:

- ▶ Πρόσβαση στο Διαδίκτυο
- ▶ Κατοχή προσωπικού e-mail
- ▶ Βασικές γνώσεις χειρισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών

5. ΤΡΟΠΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Η διδασκαλία στα προγράμματα εξ αποστάσεως επαγγελματικής επιμόρφωσης και κατάρτισης του Κέντρου Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης του ΕΚΠΑ διεξάγεται μέσω του διαδικτύου, προσφέροντας στον εκπαιδευόμενο «*αυτονομία*», δηλαδή δυνατότητα μελέτης ανεξαρτήτως περιοριστικών παραγόντων, όπως η υποχρέωση της φυσικής του παρουσίας σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο.

Το εκπαιδευτικό υλικό του προγράμματος διατίθεται σταδιακά, ανά διδακτική ενότητα, μέσω ειδικά διαμορφωμένων ηλεκτρονικών τάξεων. Κατά την εξέλιξη κάθε θεματικής ενότητας αναρτώνται σε σχετικό link οι απαραίτητες για την ομαλή διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας ανακοινώσεις.

Ο εκπαιδευόμενος, αφού ολοκληρώσει τη μελέτη της εκάστοτε διδακτικής ενότητας, καλείται να υποβάλει ηλεκτρονικά, το αντίστοιχο τεστ αξιολόγησης. Τα τεστ μπορεί να περιλαμβάνουν ερωτήσεις αντιστοίχισης ορθών απαντήσεων, πολλαπλής επιλογής, αληθούς/ψευδούς δήλωσης, ή upload, όπου ο εκπαιδευόμενος θα πρέπει να διατυπώσει και να επισυνάψει την απάντησή του. Η θεματική ενότητα μπορεί να συνοδεύεται από τελική εργασία, η οποία διατίθεται κατά την ολοκλήρωση της θεματικής ενότητας (εφόσον το απαιτεί η φύση της θεματικής ενότητας) και αφορά το σύνολο της διδακτέας ύλης.

Παράλληλα, παρέχεται **πλήρης εκπαιδευτική υποστήριξη** δεδομένου ότι ο εκπαιδευόμενος μπορεί να απευθύνεται ηλεκτρονικά (για το διάστημα που διαρκεί το εκάστοτε μάθημα) στον ορισμένο εκπαιδευτή του, μέσω ενσωματωμένου στην πλατφόρμα ηλεκτρονικού συστήματος επικοινωνίας, για την άμεση επίλυση αποριών σχετιζόμενων με τις θεματικές ενότητες και τις ασκήσεις αξιολόγησης ή την τελική εργασία.

6. ΤΡΟΠΟΣ ΕΞΕΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΣΗΣ

Σε κάθε διδακτική ενότητα ο εκπαιδευόμενος θα πρέπει να επιλύει και να υποβάλλει ηλεκτρονικά το αντίστοιχο τεστ, τηρώντας το χρονοδιάγραμμα που έχει δοθεί από τον εκπαιδευτή του. Η κλίμακα βαθμολογίας κυμαίνεται από 0 έως 100%. Συνολικά, η βαθμολογία κάθε θεματικής ενότητας προκύπτει κατά το 60% από τις ασκήσεις αξιολόγησης

και κατά το υπόλοιπο 40% από την τελική εργασία, η οποία εκπονείται στο τέλος του συγκεκριμένου μαθήματος και εφόσον το απαιτεί η φύση αυτού.

Η χορήγηση του **Πιστοποιητικού Επιμόρφωσης** πραγματοποιείται, όταν ο εκπαιδευόμενος λάβει σε όλα τα μαθήματα βαθμό μεγαλύτερο ή ίσο του 50%. Σε περίπτωση που η συνολική βαθμολογία ενός ή περισσοτέρων μαθημάτων δεν ξεπερνά το 50%, ο εκπαιδευόμενος έχει τη δυνατότητα επανεξέτασης των μαθημάτων αυτών μετά την ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας του προγράμματος. Η βαθμολογία που θα συγκεντρώσει κατά τη διαδικασία επανεξέτασής του είναι και η οριστική για τα εν λόγω μαθήματα, με την προϋπόθεση ότι ξεπερνά εκείνη που συγκέντρωσε κατά την κανονική διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Σε διαφορετική περίπτωση διατηρείται η αρχική βαθμολογία.

7. ΛΟΙΠΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ - ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΧΟΡΗΓΗΣΗΣ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΥ

Πέρα από την **επιτυχή ολοκλήρωση** του προγράμματος για τη χορήγηση του Πιστοποιητικού απαιτούνται τα εξής:

► **Συμμετοχή του εκπαιδευόμενου στη διαδικασία Δειγματοληπτικού Ελέγχου Ταυτοποίησης**

Η διαδικασία Δειγματοληπτικού Ελέγχου Ταυτοποίησης Εκπαιδευόμενου στοχεύει στη διασφάλιση της ποιότητας των παρεχομένων εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, εξουσιοδοτημένο στέλεχος του Κέντρου Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης του ΕΚΠΑ, επικοινωνεί τηλεφωνικώς με ένα τυχαίο δείγμα εκπαιδευόμενων, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν συμμετείχαν στις εκπαιδευτικές διαδικασίες του προγράμματος, εάν αντιμετώπισαν προβλήματα σε σχέση με το εκπαιδευτικό υλικό, την επικοινωνία με τον ορισμένο εκπαιδευτή τους, καθώς και με τη γενικότερη μαθησιακή διαδικασία. Η τηλεφωνική επικοινωνία διεξάγεται με την ολοκλήρωση του εκάστοτε προγράμματος, ενώ η μέση χρονική διάρκειά της συγκεκριμένης διαδικασίας είναι περίπου 2-3 λεπτά.

Σε περίπτωση μη συμμετοχής του εκπαιδευόμενου στη διαδικασία Δειγματοληπτικού Ελέγχου Ταυτοποίησης, εφόσον κληθεί, ή μη ταυτοποίησής του κατά τη διεξαγωγή της, δεν χορηγείται το πιστοποιητικό σπουδών, ακόμα και αν έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία.

► **Συμμετοχή του εκπαιδευόμενου στη διαδικασία Δειγματοληπτικού Ελέγχου Εγγράφων**

Ο δειγματοληπτικός έλεγχος εγγράφων διασφαλίζει την εγκυρότητα των στοιχείων που έχει δηλώσει ο εκπαιδευόμενος στην αίτηση συμμετοχής του στο Πρόγραμμα και βάσει των οποίων έχει αξιολογηθεί και εγκριθεί η αίτηση συμμετοχής του σε αυτό.

Κατά τη διάρκεια ή μετά το πέρας του προγράμματος, πραγματοποιείται δειγματοληπτικός έλεγχος εγγράφων από τη Γραμματεία. Ο εκπαιδευόμενος θα πρέπει να είναι σε θέση να προσκομίσει τα απαραίτητα δικαιολογητικά τα οποία πιστοποιούν τα στοιχεία που έχει δηλώσει στην αίτηση συμμετοχής (Αντίγραφο Πτυχίου, Αντίγραφο Απολυτήριου Λυκείου, Βεβαίωση Εργασιακής Εμπειρίας, Γνώση Ξένων Γλωσσών κ.τ.λ.).

Σε περίπτωση μη συμμετοχής του εκπαιδευόμενου στη διαδικασία Δειγματοληπτικού Ελέγχου Εγγράφων, εφόσον κληθεί, ή μη ύπαρξης των δικαιολογητικών αυτών, δεν χορηγείται το πιστοποιητικό σπουδών, ακόμα και αν έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την εξ αποστάσεως εκπαιδευτική διαδικασία.

► **Αποπληρωμή του συνόλου των διδάκτρων**

Ο εκπαιδευόμενος θα πρέπει να μην έχει οικονομικής φύσεως εκκρεμότητες. Σε περίπτωση που υπάρχουν τέτοιες, το πιστοποιητικό σπουδών διατηρείται στο αρχείο της Γραμματείας, μέχρι την ενημέρωση της για τη διευθέτηση της εκκρεμότητας.

Αναλυτική περιγραφή των παραπάνω υπάρχει στον Κανονισμό Σπουδών:

<https://elearningekpa.gr/regulation>

8. ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Οι συγγραφείς του εκπαιδευτικού υλικού είναι μέλη ΔΕΠ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών ή και ειδικοί εμπειρογνώμονες με ιδιαίτερη συγγραφική καταξίωση, οι οποίοι κατέχουν πολύ βασικό ρόλο στην υλοποίηση του προγράμματος. Συγγράφουν τα βασικά κείμενα και αναλαμβάνουν την επιστημονική ευθύνη για την μετατροπή του εκπαιδευτικού υλικού σε e-learning μορφή. Συγγραφέας και Εκπαιδευτής του προγράμματος είναι ο κ. **Τ. Κ. Βιδάλης**, Δρ. Ν., Δικηγόρος Αθηνών, Επιστ. Συνεργάτης Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, Εμπειρογνώμων Ε.Ε..

9. ΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ Η ΥΛΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Το πρόγραμμα επαγγελματικής επιμόρφωσης και κατάρτισης περιλαμβάνει **3 θεματικές ενότητες (μαθήματα)**.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

Μάθημα: Βασικές Έννοιες

Course 1 - Η Ιατρική Πράξη

Διδακτική Ενότητα 1: Αυτονομία του Ασθενούς και Ιατρικό Καθήκον

Στην ενότητα αυτή αναλύεται η σχέση ιατρού/ ασθενούς υπό το πρίσμα της αρχής της αυτονομίας. Αρχικά, τονίζεται η μετάβαση από το κλασικό πρότυπο του «ιατρικού πατερναλισμού» στο πρότυπο της ενεργού συμμετοχής του ασθενούς, με την αναγνώριση της αξίας του αυτοκαθορισμού του. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η κομβική έννοια που χαρακτηρίζει αυτό το πρότυπο, δηλαδή η «συναίνεση ύστερα από πληροφόρηση», και αναλύονται οι συνέπειές της, ιδίως σε συνδυασμό με το βασικό καθήκον φροντίδας της ζωής και της υγείας που βαρύνει τον ιατρό, αλλά και το δικαίωμα «μη γνώσης». Τέλος, αναπτύσσονται τα ζητήματα που προκύπτουν από την έλλειψη της ικανότητας συναίνεσης, σε ορισμένες κατηγορίες προσώπων (παιδιά, πρόσωπα με διανοητικά προβλήματα, ψυχικά ασθενείς κ.λπ.).

Διδακτική Ενότητα 2: Ιατρική Πράξη και Ιδιωτικότητα

Στην ενότητα αυτή εξετάζεται η σχέση της ιατρικής πράξης με την προστασία της ιδιωτικότητας, ένα θεμελιώδες αγαθό του ασθενούς. Πρώτα, αναλύεται η έννοια της ιδιωτικότητας, ως πυρήνας της προσωπικότητας του ανθρώπου, και τα δικαιώματα που πηγάζουν από αυτήν. Στη συνέχεια, μελετάται το ιατρικό απόρρητο, που αποτελεί ιστορικά την βασική κατοχύρωση της ιδιωτικότητας του ασθενούς και θεμελιώνει τη σχέση εμπιστοσύνης με τον θεράποντα ιατρό. Τέλος, αναπτύσσονται τα ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση ιατρικών αρχείων και συνδέονται με την προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων του ασθενούς. Ο ιατρικός φάκελος, με τη συμβατική ή με την ηλεκτρονική του μορφή, τα επαγγελματικά ιατρικά βιβλία, καθώς και εφαρμογές όπως η ηλεκτρονική συνταγογράφηση, εντάσσονται κυρίως στην προβληματική αυτή.

Διδακτική Ενότητα 3: Δημόσια Υγεία και Αυτονομία

Στην παρούσα ενότητα εξετάζεται η προστασία της δημόσιας υγείας ως λόγος επιβολής περιορισμών στην αυτονομία του προσώπου. Η σχέση των δύο αυτών αξιών προϋποθέτει σταθμίσεις μεταξύ συλλογικών και ατομικών αγαθών, σε διάφορα επίπεδα.

Θα μελετηθεί, πρώτα, το ζήτημα των προληπτικών επεμβάσεων στην υγεία (εμβολιασμοί), για την αντιμετώπιση λοιμωδών νοσημάτων και τα συναφή όρια του ιατρικού καθήκοντος. Στη συνέχεια, θα αναπτυχθεί η προβληματική άλλων περιορισμών στην ευρύτερη αυτονομία του προσώπου (ιδίως στην ελευθερία κίνησης και εγκατάστασης, αλλά και στην ιδιωτικότητα), που συνδέονται με τον κίνδυνο του κοινωνικού στιγματισμού, όπως επίσης και με το φαινόμενο των μεταναστευτικών κινήσεων. Τέλος, θα θιγούν ορισμένα ειδικά θέματα που σχετίζονται με την επείγουσα προστασία

της δημόσιας υγείας και αφορούν πιθανή διακινδύνευση δικαιωμάτων των πολιτών, όπως οι κλινικές δοκιμές και οι ευρεσιτεχνίες νέων θεραπευτικών μέσων.

Διδακτική Ενότητα 4: Ιατρική Ευθύνη

Στην παρούσα διδακτική ενότητα θα εξετασθεί η ιατρική ευθύνη από την πλευρά του δικαίου, ως συνέπεια της εσφαλμένης ιατρικής πράξης.

Στην αρχή παρουσιάζεται η θεμελίωση της ευθύνης στο πρότυπο της αυτονομίας και των δικαιωμάτων του ασθενούς και εκτίθενται τα βασικά νομοθετήματα του ιατρικού δικαίου, που συνιστούν το πλαίσιο της αξιολόγησής της. Προσδιορίζεται η έννοια της ευθύνης, καθώς και αυτή του ιατρικού σφάλματος, αναλύονται τα τέσσερα κριτήρια της ορθής ιατρικής πράξης, σύμφωνα με το νόμο, επισημαίνεται η κρίσιμη για την απόδειξη της ευθύνης ιδιότητα του ιατρού ως παρόχου υπηρεσιών και μελετάται η ευθύνη των συνεργατών του, όταν αυτοί διαπράττουν σφάλμα. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η τριπλή διάσταση της ιατρικής ευθύνης, ως ποινικής (στην περίπτωση που το ιατρικό σφάλμα συνεπάγεται ποινικό αδίκημα), αστικής (οπότε πρέπει να αποκατασταθεί η ζημιά του παθόντος ασθενούς ή άλλου προσώπου) και πειθαρχικής (που αφορά τη δέσμευση του ιατρού εν όψει της επαγγελματικής του ιδιότητας).

Course 2 - Ειδικές Ιατρικές Πράξεις

Διδακτική Ενότητα 1: Μεταμοσχεύσεις

Στην παρούσα διδακτική ενότητα θα μελετήσουμε τη δεοντολογία και το δίκαιο που διέπουν τις μεταμοσχεύσεις ιστών και οργάνων στον άνθρωπο.

Θα αναλυθούν, πρώτα, τα ζητήματα που προκύπτουν σε μεταμοσχεύσεις από ζώντες δότες, στις οποίες η μέριμνα για την υγεία και την αυτονομία του δότη τοποθετείται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Εδώ θα εκτεθεί και η προβληματική της εμπορευματοποίησης οργάνων, από τη σκοπιά της ανθρώπινης αξίας. Στη συνέχεια, θα συζητήσουμε θέματα που σχετίζονται με τη λήψη μοσχευμάτων από νεκρούς δότες, όπου μας ενδιαφέρουν κυρίως ο προσδιορισμός της στιγμής του θανάτου, η διάκριση μεταξύ εκφρασμένης και εικαζόμενης βούλησης του δότη, η ηθική δικαιολόγηση της τήρησης ανωνυμίας μεταξύ δότη και λήπτη, καθώς και ο καθορισμός προτεραιοτήτων κατά την κατανομή διαθέσιμων οργάνων.

Διδακτική Ενότητα 2: Γενετικές Εξετάσεις Προστασία της Υγείας

Στην παρούσα διδακτική ενότητα θα μελετήσουμε ζητήματα δεοντολογίας που αφορούν τη διενέργεια γενετικών εξετάσεων και τη χρήση των γενετικών πληροφοριών για την προστασία της υγείας.

Παρουσιάζονται, πρώτα, οι εφαρμογές της Γενετικής στον άνθρωπο, που καλύπτουν τους τομείς της ταυτοποίησης προσώπων και πληθυσμών, της έρευνας στο έμβρυο και της προστασίας της υγείας

προσώπων. Στον τελευταίο αυτό τομέα αναδεικνύεται ιδιαίτερα η σημασία των εφαρμογών στη σύγχρονη Ιατρική, τόσο σε σχέση με τη διάγνωση και την πρόληψη, όσο και σε σχέση με τις προοπτικές νέων θεραπευτικών μέσων και τεχνολογιών. Στη συνέχεια, αναλύονται τα ζητήματα βιοηθικής και δικαίου, με αφετηρία την ιδιότητα των γενετικών πληροφοριών ως ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Εξηγείται το πρόβλημα των γενετικών διακρίσεων, που μας οδηγεί στην αρχή της απαγόρευσής τους και, τέλος, συζητείται η δυνατότητα πρόσβασης τρίτων σε γενετικά δεδομένα που συνδέονται με την υγεία ενός προσώπου, ιδίως στους τομείς της εργασίας και της ασφάλισης.

Διδακτική Ενότητα 3: «Βελτίωση» του Ανθρώπινου Οργανισμού

Στην ενότητα αυτή εξετάζεται το ζήτημα της «βελτίωσης» ενός υγιούς οργανισμού από την άποψη της βιοηθικής, ή αλλιώς, οι θεμιτές επεμβάσεις στον οργανισμό μας, προκειμένου να αλλάξουμε χαρακτηριστικά ή να αναπτύξουμε δυνατότητές του.

Αρχικά, η «βελτίωση» οριοθετείται από την υγεία και συζητείται ως επιλογή αυτοκαθορισμού του προσώπου, με βάση ειδικά παραδείγματα (αισθητικές επεμβάσεις, χρήση αντικαταθλυπτικών φαρμάκων ή άλλων μεθόδων επέμβασης στις νοητικές λειτουργίες κ.λπ.). Συζητούνται επίσης μελλοντικές προοπτικές γενετικών εφαρμογών «βελτίωσης», με μη αναστρέψιμα αποτελέσματα (genetic enhancement). Στην ίδια υποενότητα, μελετάται η θέση του ιατρού που αναλαμβάνει βελτιωτικές πράξεις, από άποψη δεοντολογίας.

Στη συνέχεια, αναλύονται ζητήματα περιορισμών, λόγω επηρεασμού τρίτων προσώπων από τρέχουσες πρακτικές «βελτίωσης» (ιδίως στον αθλητισμό ή σε εξετάσεις στο πλαίσιο της εκπαίδευσης). Εδώ, ενδιαφέρει επίσης η θέση των γονέων σε σχέση με ανάλογες εφαρμογές σε ανηλίκους.

Διδακτική Ενότητα 4: Αποφάσεις στο Τέλος της Ζωής

Σε αυτήν τη διδακτική ενότητα αναπτύσσεται ο ηθικός προβληματισμός που αφορά την αυτονομία του ασθενούς, σε σχέση με επιλογές τέλους της ζωής, και παρουσιάζονται οι συναφείς επιλογές του δικαίου.

Διακρίνονται οι περιπτώσεις της διακοπής της τεχνητής παράτασης της ζωής, της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας και της ευθανασίας, και επισημαίνονται τα ειδικά προβλήματα που εμφανίζουν. Συζητείται το αν υπάρχει ένα «δικαίωμα στον θάνατο», ως διάσταση της αυτονομίας του προσώπου, είτε υπό την εκδοχή της άρνησης θεραπείας είτε υπό την εκδοχή της ενεργητικής διακοπής της ζωής. Τέλος, αναλύεται το θέμα των «προγενέστερων οδηγιών» και των «διαθηκών ζωής», ως επιλογών προέκτασης της ισχύος της συναίνεσης, σε χρόνο που το πρόσωπο δεν μπορεί να εκφράσει βούληση, και η δέσμευση που συνεπάγονται για τον ιατρό και τους συγγενείς, ιδίως ως αποφάσεις τέλους της ζωής.

Βιοϊατρική Έρευνα

Course 1 - Βασικοί Θεσμοί

Διδακτική Ενότητα 1: Ηθική της Βιοϊατρικής Έρευνας

Στην παρούσα ενότητα εξετάζεται το ζήτημα της ηθικής ακεραιότητας ως προς τη διενέργεια της βιοιατρικής έρευνας και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της, εν όψει των ιδιαίτερων συνθηκών που αντιμετωπίζουν οι ερευνητές σήμερα.

Εκτίθεται, πρώτα, η ηθική σημασία της έρευνας, αλλά και οι δυσκολίες που συνοδεύουν την ερευνητική δραστηριότητα, εν όψει της ανάγκης προσέλκυσης οικονομικών πόρων από τις μεγάλες ερευνητικές μονάδες.

Κατόπιν, το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στο φαινόμενο της σύγκρουσης συμφερόντων, μεταξύ της ελευθερίας του ερευνητή και του οικονομικού συμφέροντος του χρηματοδότη, που εμφανίζεται εντονότερα στην κλινική έρευνα. Παρουσιάζονται, σχετικά, εναλλακτικές επιλογές, με γνώμονα τη διασφάλιση της προστασίας της υγείας, αξία κρίσιμη ειδικά στο πεδίο αυτό.

Διδακτική Ενότητα 2: Έλεγχος Δεοντολογίας της Έρευνας

Στην ενότητα αυτή αναλύεται ο θεσμός του ελέγχου δεοντολογίας της έρευνας, που αποτελεί σήμερα αναγκαία προϋπόθεση τόσο για τη χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων όσο και για τη δημοσίευση επιστημονικών ευρημάτων στις βιολογικές επιστήμες και την Ιατρική.

Παρουσιάζονται, πρώτα, οι αρχές συγκρότησης και λειτουργίας των επιτροπών δεοντολογίας της έρευνας (research ethics committees – RECs), με βάση τη διεθνή πρακτική, και συζητούνται προβλήματα θεσμικής υφής που αυτές αντιμετωπίζουν, όπως π.χ. οι σχέσεις με όργανα συναφούς αντικείμενου (Αρχές Προστασίας Δεδομένων, επιτροπές επιστημονικού ελέγχου) ή η συντρέχουσα αρμοδιότητα περισσότερων στον ίδιο τομέα (π.χ. επιτροπές πανεπιστημιακών νοσοκομείων – κεντρικές επιτροπές πανεπιστημίων).

Στη συνέχεια, οριοθετείται ο έλεγχος ως προς ειδικά αντικείμενα, με βάση τα σημαντικότερα κείμενα νομοθεσίας και δεοντολογίας και κριτήριο, ιδίως, τις απαιτήσεις δεοντολογικής καταλληλότητας, που ισχύουν στην τρέχουσα ερευνητική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κυρίως, με αναφορά στα προγράμματα του Horizon 2020 και του European Research Council).

Διδακτική Ενότητα 3: Βιοτράπεζες

Σε αυτήν τη διδακτική ενότητα θα εξετάσουμε το ζήτημα των βιοτραπεζών, των συλλογών δηλαδή βιολογικού υλικού, καθώς και ατομικών ή πληθυσμιακών πληροφοριών, που μπορεί να έχουν εφαρμογές στην κλινική πράξη και τη βιοιατρική έρευνα. Από πολλές απόψεις, οι βιοτράπεζες αναδεικνύουν ενδιαφέρουσες για τη βιοηθική και το δίκαιο πλευρές, εν όψει μάλιστα της διαρκώς

αυξανόμενης σημασίας τους, ιδίως όσον αφορά τον σχεδιασμό πολιτικών υγείας και τον πειραματισμό σε νέα θεραπευτικά μέσα.

Αφού ορίσουμε τα διάφορα είδη τέτοιων συλλογών και τις δυνατές χρήσεις τους, θα επικεντρωθούμε στις μεγάλες βιοτράπεζες με σκοπό την έρευνα και θα αναφερθούμε στο ζήτημα της συναίνεσης του δότη βιολογικού υλικού ή δεδομένων, που αποτελεί κρίσιμο όρο για τη συγκρότηση μιας βιοτράπεζας. Κατόπιν, θα αναλύσουμε το πρόβλημα της ανωνυμοποιημένης χρήσης των προσωπικών δεδομένων που ανήκουν στο περιεχόμενο των συλλογών αυτών και θα εξετάσουμε τις συναφείς δυνατότητες διάθεσης, ιδίως δε εμπορικής εκμετάλλευσης, εν όψει του ευαίσθητου χαρακτήρα αυτών των δεδομένων.

Course 2 - Είδη Έρευνας

Διδακτική Ενότητα 1: Προκλινικές Μελέτες - Έρευνα σε Ζώα

Σε αυτή την ενότητα αναλύονται τα ηθικά ζητήματα που αφορούν την προκλινική βιοιατρική έρευνα σε ζώα εργαστηρίου. Ο πειραματισμός σε ζώα υπακούει σήμερα σε συγκεκριμένους κανόνες δεοντολογίας, που δεσμεύουν τους ερευνητές.

Αρχικά, συζητείται το ηθικό status των ζώων εν γένει, σε σχέση με διαφορετικές περιπτώσεις μεταχείρισής τους, για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ανθρώπου. Στο πλαίσιο αυτό, διακρίνεται το ιδιαίτερο καθεστώς των σπονδυλωτών ζώων, ειδικότερα όσων χρησιμοποιούνται σε πειράματα. Κατόπιν, εκτίθεται η βασική προβληματική της «αρχής των 3 Rs», που διέπει σήμερα τον πειραματισμό σε σπονδυλωτά ζώα, όπως αυτή συγκεκριμενοποιείται στην πρόσφατη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γίνεται ιδιαίτερη μνεία σε γενετικά τροποποιημένα ή διαγονιδιακά «μοντέλα» ζώων (και την εφαρμογή της εν λόγω αρχής σε αυτά), καθώς επίσης και στο θέμα της ευρεσιτεχνιακής τους κατοχύρωσης, ως πρωτότυπων μορφών ζωής.

Διδακτική Ενότητα 2: Έρευνα στο Έμβρυο – Βλαστοκύτταρα

Στην ενότητα αυτή εξετάζονται τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν από την έρευνα στο έμβρυο, ειδικά σε σχέση με τη χρήση των εμβρυικών βλαστοκυττάρων. Πρόκειται για μια δυνατότητα που εξασφάλισε η εξωσωματική γονιμοποίηση, ανοίγοντας εξαιρετικές προοπτικές στη σύγχρονη Ιατρική. Πρώτα, παρουσιάζονται τα βιολογικά δεδομένα και διακρίνονται τα είδη των πρώτων αδιαφοροποίητων κυττάρων του ανθρώπινου οργανισμού, το δυναμικό τους και οι πιθανές χρήσεις τους. Διευκρινίζονται οι έννοιες των αιμοποιητικών αρχέγονων κυττάρων, καθώς και της τεχνικής της κλωνοποίησης.

Κατόπιν, αναλύεται το ηθικό status του πρώιμου ανθρώπινου εμβρύου και, με βάση την ανάλυση αυτή, προσεγγίζονται οι ερευνητικές προοπτικές στα εμβρυικά βλαστοκύτταρα, καθώς και εναλλακτικοί τρόποι που έχουν δοκιμασθεί, όπως είναι η δημιουργία υβριδικών οργανισμών. Εδώ επίσης εξετάζεται και η ηθική διάσταση της κλωνοποίησης στον άνθρωπο.

Διδακτική Ενότητα 3: Κλινικές Μελέτες

Στην παρούσα διδακτική ενότητα θα μελετήσουμε ζητήματα βιοηθικής και δικαίου που αφορούν τον κλινικό πειραματισμό στον άνθρωπο (κλινικές μελέτες), ειδικά τις κλινικές δοκιμές φαρμάκων.

Θα αναλυθεί, πρώτα, η οργάνωση των κλινικών δοκιμών, ως παρεμβατικών κλινικών μελετών, αφού εξηγηθεί η αναγκαιότητα της διενέργειάς τους. Θα επισημάνουμε τις «φάσεις» και τα κύρια σημεία της μεθοδολογίας τους, που αποσκοπεί στην επίτευξη του διπλού στόχου της αποτελεσματικότητας και της ασφάλειας του νέου φαρμάκου. Στη συνέχεια, θα συζητήσουμε θέματα που αφορούν τη δεοντολογία των δοκιμών, επικεντρώνοντας στις εγγυήσεις για την υγεία και την αυτονομία του συμμετέχοντα, εγγυήσεις αυστηρότερες από εκείνες που ισχύουν στις συμβατικές ιατρικές πράξεις. Θα αναλύσουμε το ειδικό ζήτημα των «επείγουσών» δοκιμών, και θα κλείσουμε με τις δύο ηθικά ενδιαφέρουσες προβληματικές, της συμμετοχής προσώπων ανίκανων να συναινούν, καθώς και της συμμετοχής ευάλωτων προσώπων.

Ζητήματα Αναπαραγωγής

Course 1 - Αρνητική Αναπαραγωγή

Διδακτική Ενότητα 1: Αντισύλληψη

Στην παρούσα διδακτική ενότητα θα μελετήσουμε ζητήματα βιοηθικής και δικαίου που σχετίζονται με την αντισύλληψη, ως τρόπου ελέγχου της ανθρώπινης αναπαραγωγής.

Θα αναλυθεί, πρώτα, η αρνητική όψη του θεμελιώδους δικαιώματος στην αναπαραγωγή, μια διάσταση της αυτονομίας του προσώπου, όπου εντάσσεται και η αντισύλληψη. Εδώ παρουσιάζεται, ειδικά, το πρόβλημα της ηθικής σημασίας του ανθρώπινου αναπαραγωγικού υλικού, πριν από τη σύλληψη, δηλαδή των γαμετών. Στη συνέχεια, θα συζητήσουμε θέματα που αφορούν τη σχέση της αντισύλληψης με συναφείς όψεις αυτοκαθορισμού του προσώπου, δηλαδή με τη σεξουαλική ελευθερία και το δικαίωμα της υγείας. Τέλος, θα αναλυθεί η προβληματική του επηρεασμού άλλων προσώπων από την επιλογή της αντισύλληψης, στην οικογένεια του ενδιαφερομένου, καθώς και το ζήτημα της ευθύνης του ιατρού που παρέχει σχετική συμβουλευτική υποστήριξη.

Διδακτική Ενότητα 2: Στείρωση

Σε αυτήν τη διδακτική ενότητα θα εξετασθεί η στείρωση ως επιλογή παραίτησης από το δικαίωμα της αναπαραγωγής ή στέρσης αυτού του δικαιώματος.

Αρχικά, θα συζητηθεί η γενική προβληματική της παραίτησης του ίδιου του προσώπου από θεμελιώδη δικαιώματα, για λόγους αυτοκαθορισμού. Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής, θα ενταχθεί η εκούσια στείρωση, δηλαδή ο αποκλεισμός κάθε πιθανότητας απόκτησης φυσικών απογόνων στο μέλλον, εκείνου που την αποφασίζει.

Στη συνέχεια, θα αναπτυχθεί το ζήτημα της ακούσιας (ή αναγκαστικής) στέρωσης προσώπων που κρίνονται μη ικανά να αναλάβουν τη φροντίδα των απογόνων τους, για λόγους που αναζητούν έρεισμα στο ευρύτερο κοινωνικό συμφέρον, σε σχέση με τα όρια της αυτονομίας τους.

Στο πλαίσιο του όλου προβληματισμού, θα εστιάσουμε την προσοχή ειδικά στο ιατρικό καθήκον, σε σχέση με επιλογές στέρωσης, παίρνοντας υπ' όψιν ότι αυτές προϋποθέτουν ιατρική επέμβαση μη αναγκαία για την προστασία της υγείας του προσώπου.

Διδακτική Ενότητα 3: Άμβλωση

Στην παρούσα διδακτική ενότητα εξετάζουμε την ηθική και νομική διάσταση της άμβλωσης (τεχνητής διακοπής της εγκυμοσύνης), επίσης ως αρνητικής όψης του δικαιώματος της αναπαραγωγής.

Αναλύουμε, κατ' αρχάς, το ηθικό καθεστώς του κυοφορούμενου, που συνδέεται με την αντικειμενική όψη της ανθρώπινης αξίας, και διαφοροποιείται ανάλογα με τα στάδια της ανάπτυξής του, αποκτώντας ειδική σημασία στο «κατώφλι» της βιωσιμότητας. Από την άλλη πλευρά, εντοπίζουμε ζητήματα συγκρούσεων με δικαιώματα της γυναίκας που κυοφορεί, του συζύγου ή συντρόφου της, καθώς και τη θέση του ιατρού προ αυτών των συγκρούσεων, από την άποψη της ιατρικής δεοντολογίας.

Στη συνέχεια, μελετάμε τις επιλογές της ελληνικής νομοθεσίας για την επιτρεπτή άμβλωση, δηλαδή τις συγκεκριμένες σταθμίσεις μεταξύ της αξίας του κυοφορουμένου και της αυτονομίας της γυναίκας, που αφορούν διαφορετικούς λόγους α) ελεύθερης διάθεσης του σώματός της, β) υγείας του μελλοντικού παιδιού, γ) κοινωνικής πίεσης και δ) υγείας της ίδιας.

Course 2 - Θετική Αναπαραγωγή

Διδακτική Ενότητα 1: Διάθεση Αναπαραγωγικού Υλικού

Στην παρούσα διδακτική ενότητα παρουσιάζεται η προβληματική της ετερόλογης χρήσης αναπαραγωγικού υλικού, ειδικότερα οι προϋποθέσεις της διακίνησής του. Η χρήση γαμετών από τρίτους δότες αποτελεί την ουσιαστική καινοτομία στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, καθώς αντιμετωπίζει τα σοβαρότερα προβλήματα φυσικής αδυναμίας τεκνοποίησης.

Στην αρχή συζητούνται τα προβλήματα του περιορισμού στην προσφορά γαμετών από τον ίδιο δότη, της εμπορευματοποίησης του αναπαραγωγικού υλικού (εν όψει της ιδιαίτερης φύσης του) και της προστασίας των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων του δότη, υπό το πρίσμα ιδίως του σύγχρονου φαινομένου του «αναπαραγωγικού τουρισμού» (ή «διασυνοριακής παροχής αναπαραγωγικών υπηρεσιών»)

Στη συνέχεια, αναλύεται το νομικό καθεστώς των «τραπεζών» γαμετών και εμβρύων, όπως προβλέπεται από τη νομοθεσία μας, καθώς και το καθεστώς ελέγχου της διακίνησης (προληπτικού και κατασταλτικού), με βάση την ειδική σχετική αρμοδιότητα οργάνων του κράτους. Στην ίδια

προβληματική, παρουσιάζεται και η συναφής ευθύνη των ιατρών και των μονάδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

Διδακτική Ενότητα 2: Μέθοδοι Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής

Στην ενότητα αυτή εξετάζονται τα ζητήματα βιοηθικής που προκύπτουν από την εφαρμογή των μεθόδων ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Πρώτα, παρουσιάζονται οι τρέχουσες μέθοδοι υποβοήθησης και τα χαρακτηριστικά τους, για την αντιμετώπιση παθολογιών στη φυσική ικανότητα απόκτησης παιδιών. Κατόπιν, αναλύονται τα ηθικά και νομικά προβλήματα που ανακύπτουν ως προς την προστασία της υγείας και την αυτονομία όσων προσφεύγουν στις μεθόδους αυτές. Τέλος, εξετάζονται οι εφαρμογές της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής σε αναφορά με το θεμελιώδες δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας και αναπτύσσεται η ηθική προβληματική της επίδρασης των μεθόδων στα οικογενειακά πρότυπα και αντιλήψεις, ιδίως με το δεδομένο της εμπλοκής τρίτων προσώπων στις οικογενειακές σχέσεις.

Διδακτική Ενότητα 3: Επιλογή Εμβρύου

Στην παρούσα ενότητα εξετάζεται, από άποψη βιοηθικής και δικαίου, η δυνατότητα που παρέχει η εξωσωματική γονιμοποίηση να επιλέγονται έμβρυα στο πρώιμο στάδιο της ανάπτυξής τους, με βάση γενετικά τους χαρακτηριστικά, προκειμένου να εμφυτευθούν στη μήτρα και να εξελιχθεί η αναπαραγωγική διαδικασία. Πρόκειται για επιλογές ευγονικής, τις οποίες έχει διευκολύνει η σύγχρονη τεχνολογία στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή.

Πρώτα, μελετάται το πρόβλημα της λεγόμενης «αρνητικής ευγονικής», δηλαδή της επιλογής, με κριτήριο την προστασία της υγείας του παιδιού που θα γεννηθεί. Προσδιορίζεται η έννοια της «παθολογίας», σε σχέση με γενετικά χαρακτηριστικά, ειδικά ως προς μονογονιδιακές ασθένειες που εκδηλώνονται σε προχωρημένη ηλικία.

Στη συνέχεια, αναπτύσσονται κριτήρια επιλογής με βάση τη λεγόμενη «θετική ευγονική», δηλαδή επιθυμητά χαρακτηριστικά του μελλοντικού παιδιού, ανεξάρτητα από την υγεία του. Εδώ, συζητείται η επιλογή με βάση το φύλο ή άλλο επιθυμητό φαινότυπο, τον οικογενειακό προγραμματισμό και, τέλος, την ανάγκη άμεσης φροντίδας της υγείας άλλου προσώπου (savior sibling).